

From: Monitor Politieke Ontwikkeling <5.12.e@monitorpolitiekeontwikkeling.nl>
Date: Wednesday, December 17, 2025, 11:40 AM
To: Undisclosed recipients;;
Subject: Position Paper en begeleidende brief inzake herstel van vertrouwen tussen de overheid en de islamitische gemeenschap

---

Attachments:

Brief aan informateur Position Paper 17-12-2025.pdf
Position Paper - Moslim & Overheid - december 2025 def.pdf

U ontvangt niet vaak e-mail van 5.12.e@monitorpolitiekeontwikkeling.nl. [Ontdek waarom dit belangrijk is](#)

Geachte voorzitters der Staten-Generaal en informateur prof. dr. mevr. Letschert,

Hierbij vragen we uw aandacht, evenals die van de fracties in de Eerste en Tweede Kamer en de ministers van BZK, SZW, BuZa, OCW, J&V en VWS voor ons position paper met begeleidende brief.

Ons schrijven richt zich op het herstel van vertrouwen tussen de overheid en de islamitische gemeenschap.

Wij horen graag van u.

Met vriendelijke groet,
Team MPO

Monitor Politieke
Ontwikkeling

Aan: informateur prof. dr. mevr. Letschert
cc: voorzitters Eerste & Tweede Kamer; partijleiding coalitievormende partijen;
fracties Eerste & Tweede Kamer; min BZK, SZW, V&J, OCW, VWS & BuZa
bcc: alle betrokkenen binnen de overheid, politiek en het maatschappelijk middenveld

Rotterdam, woensdag 17 december 2025

Onderwerp: Brief bij het Position Paper: voor vrijheid, veiligheid en vertrouwen
van moslims aan het nieuwe kabinet

Geachte prof. dr. mevr. Letschert,

Deze brief dient als toelichting op de bijlage: *Position Paper voor vrijheid, veiligheid en vertrouwen* - van een brede alliantie van moslims en zelforganisaties (onder penvoering van MPO) voor het nieuw te vormen kabinet.

Uit het position paper komt een onmiskenbaar beeld naar voren: het onderling vertrouwen tussen moslims en de overheid heeft een dieptepunt bereikt. Dit leidt ertoe dat maatschappelijk potentieel onbenut blijft en er onvoldoende recht wordt gedaan aan de rechten en meerwaarde van moslims en hun zelforganisaties. Dit schaadt de democratische rechtsorde, de samenleving als geheel en de toekomst van ons allemaal.

Het position paper biedt een constructieve handreiking. De tien punten voor vertrouwensherstel en vijf aanknopingspunten voor co-creatie zijn terug te brengen tot drie kernpilaren:

1. **Actieve bescherming** van de grondrechten van alle burgers - ook moslims - door de overheid, waaronder de structurele aanpak van institutionele islamofobie en moslimdiscriminatie.
2. **Actieve investering** in co-creatie en burgerparticipatie tussen overheid en zelforganisaties van moslims op een brede sociaal-maatschappelijke agenda (denk aan welzijn, armoede, onderwijs).

Om deze pilaren praktisch vorm te geven, is een derde pilaar essentieel:

3. **Duurzame basisinfrastructuur** voor structureel overleg en samenwerking tussen overheid en zelforganisaties van moslims.

In dit alles dienen we te leren van de succesvolle relaties tussen de overheid met andere gemeenschappen, zoals de Joodse gemeenschap en de LHBTIQ+ community.

Vriendelijke groet,

5.1.2.e

Melek Erdogan

Directrice MPO, namens een brede alliantie van moslims en zelforganisaties

Position Paper

van moslims aan het nieuwe kabinet

Voor vrijheid, veiligheid & vertrouwen

december 2025

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Voor het nieuwe kabinet	4
Van moslims en (zelf)organisaties	5
Aanleiding: hoe het zover kon komen	6
Factsheet	7
Tien* punten ter herstel	10
Vijf aanknopingspunten voor co-creatie	13
Slotwoord: samen keren we het tij	14
Bijlage 1: Definitie(s): islam en moslims	15
Bijlage 2: Historisch perspectief: islam en moslims in Nederland	16
Bijlage 3: moslims & overheid in historisch perspectief (tot de jaren '80)	18
Bijlage 4: moslims & overheid in historisch perspectief (1989 - 2019)	19
Bijlage 5: misstanden sinds 2019	21
Eindnoten	22-24

Samenvatting

Dit position paper is gericht aan het nieuw te vormen kabinet en geniet breed draagvlak onder zelf-, koepel- en belangenorganisaties van moslims. Uit het position paper komt een onmiskenbaar beeld naar voren: het onderling vertrouwen tussen moslims en de overheid heeft een dieptepunt bereikt. Dit leidt ertoe dat maatschappelijk potentieel onbenut blijft en er onvoldoende recht wordt gedaan aan de rechten en meerwaarde van moslims en hun zelforganisaties. Dit schaadt de democratische rechtsorde, de samenleving als geheel en de toekomst van ons allemaal.

De indieners van het position paper bieden het nieuwe kabinet een constructieve handreiking. De tien punten voor vertrouwensherstel en vijf aanknopingspunten voor co-creatie zijn terug te brengen tot drie kernpilaren:

1. **Actieve bescherming** van de **grondrechten** van alle burgers - ook moslims - door de overheid, waaronder de structurele aanpak van institutionele islamofobie en moslimdiscriminatie.
2. **Actieve investering in co-creatie** en burgerparticipatie vanuit de overheid met zelforganisaties van moslims op een brede sociaal-maatschappelijke agenda (denk aan welzijn, armoede en onderwijs).

Om deze pilaren praktisch vorm te geven, is een derde pilaar essentieel:

3. Gezamenlijke ontwikkeling van een **duurzame basisinfrastructuur** voor structureel overleg en samenwerking tussen overheid en zelforganisaties van moslims.

In dit alles dienen we te leren van de succesvolle relaties tussen de overheid met andere gemeenschappen, zoals de Joodse gemeenschap en de LHBTIQ+ community.

Dit paper is ingebed in een bredere historische context over moslims en hun organisaties in de maatschappij en relatie met de overheid. Een belangrijke bron van informatie is onder meer het essay Het sluipend gif van islamofobie (1989–2019) van voormalig topambtenaar Walter Palm. Zowel zijn boek als dit position paper beschrijven hoe islamofobie en moslimdiscriminatie zich in de loop der tijd normaliseerden en institutionaliseerden in de overheid en politiek. Beide werken doen aanbevelingen om het vertrouwen te herstellen, de rechtsstaat en de grondrechten van moslims te beschermen en versterken, en de samenwerking tussen overheid en islamitische organisaties te bevorderen.

Voor het nieuwe kabinet

Het position paper is opgesteld voor het nieuwe kabinet en is aangeboden aan:

- informateur prof. dr. mevr. Letschert;
- voorzitters en fracties van de Eerste en Tweede Kamer;
- de partijleiding van de coalitievormende partijen; en
- de ministeries BZK, SZW, V&J, OCW, VWS en BuZa.

Het position paper is via www.monitorpolitiekeontwikkeling.nl te lezen voor:

- betrokkenen en geïnteresseerden binnen overheid, politiek en het maatschappelijk middenveld.

Dit position paper van moslims en islamitische organisaties voor de overheid en politiek biedt de nodige inzichten, aanknopingspunten en stappen ter bevordering van veiligheid, vrijheid en vertrouwen in onze samenleving, onze democratische rechtsstaat en onze gezamenlijke toekomst.

Door een gebrekkige relatie en samenwerking tussen zelf-, koepel- en belangenorganisaties van moslims enerzijds en de rijksoverheid anderzijds blijft veel maatschappelijk potentieel onbenut. Deze situatie doet bovendien geen recht aan de rechten, uitdagingen en meerwaarde van moslims en hun organisaties in onder meer het openbaar bestuur, de samenleving en het welzijn.

Dit position paper, breed gedragen door moslims en hun organisaties (zie volgende bladzijde), dient als een handreiking aan alle positieve krachten en betrokkenen binnen de overheid en politiek.

Om in de taal van de op dit moment coalitievormende partijen te spreken: *het kan wél, fatsoenlijk en met oplossingen voor Nederland.*

Van moslims en (zelf)organisaties

Het position paper is opgesteld door een brede en diverse coalitie van zelf-, koepel- en belangenorganisaties van moslims. Deze organisaties, die elkaar complementair versterken, maken ieder op hun eigen wijze een grote positieve maatschappelijke impact. Zij vervullen een sleutelrol in het contact en de samenwerking tussen moslims, zelforganisaties, overheid en politiek.

Penvoerder van dit position paper is de **Monitor Politieke Ontwikkeling (MPO)**. MPO monitort voor circa 300 regionaal en lokaal actieve islamitische organisaties relevante politieke ontwikkelingen en speelt hier actief op in bij overheid en politiek. Dit doet MPO voor moskeeën, maatschappelijke stichtingen, onderwijsinstellingen, studenten-, vrouwen-, jongeren- en ouderenverenigingen. Tot het netwerk behoren onder andere regionale koepelorganisaties als SPIOR, SIORH, IGMG Zuid, IGMG Noord, FIO, SML, MGA, SMUO, SMBZ (gezamenlijk ook bekend als de **K9**) en **MSA NL**, de koepel van 18 door islam geïnspireerde studentenverenigingen.

Om de beleving, behoeften en belangen van moslims en islamitische organisaties te peilen, is MPO verbonden met onderzoeksplatform **Moslimpeil**. Door middel van onderzoek onder islamitische organisaties en moslims¹ worden hun beleving, belangen en behoeften in kaart gebracht. Voor de uitvoering van cultuur- en religiesensitieve, sociaal-maatschappelijke projecten in de samenleving en het welzijnsveld werkt MPO samen met **SMO**.²

Dit position paper is opgesteld *in samenwerking met*:

Collectief Jonge Moslims: een onafhankelijke grassroots organisatie van jonge moslims in Nederland;

Meld Islamofobie: een vooraanstaand kennis- en expertisecentrum op het gebied van islamofobie in Nederland;

Muslim Rights Watch Nederland (MRWN): een belangenorganisatie die opkomt voor de rechten van moslims in Nederland en gedupeerden van islamhaat en islamofobie bijstaat. MRWN zet zich in voor een eerlijke en rechtvaardige samenleving.

S.P.E.A.K. is een collectief vóór en dóór moslimvrouwen dat zelf het woord neemt en de strijd voert tegen racisme, islamofobie en uitsluiting. Vanuit kracht en solidariteit bouwt S.P.E.A.K. aan een samenleving waarin onze stemmen niet te negeren zijn.

Aanleiding

Voormalig topambtenaar Walter Palm beschrijft in *Het sluipend gif van islamofobie (1989–2019)*³ hoe zich in Nederland in drie decennia een politieke en maatschappelijke cultuur heeft ontwikkeld waarin wantrouwen tegen islam en moslims is genormaliseerd en geïnstitutionaliseerd. Deze normalisering en institutionalisering van islamofobie en moslimdiscriminatie kent een lange aanloop en zette zich ook na 2019 voort. De behoefte aan een brug en een gezamenlijke aanpak van moslims en overheid om het tij te keren, is inmiddels groot.⁴

De huidige situatie en de recente geschiedenis (bijlage 4) zijn niet los te zien van een geschiedenis en aanwezigheid van islam en moslims die verder teruggaat dan de oprichting van de Republiek der Verenigde Nederlanden (bijlage 2).⁵ In de politieke waan van de dag gaat dit historisch perspectief nog weleens verloren. Dit gaat ten koste van ons begrip van islam en moslims (bijlage 1), de kwaliteit van het politieke debat en het overheidsbeleid (bijlage 3).⁶

Mede door de migratieachtergrond en sociaaleconomisch kwetsbare positie van een deel van de moslims in Nederland, is het debat over islam en moslims vertroebeld met thema's als migratie, integratie, geopolitiek, veiligheid en sociaaleconomische kwesties. De negatieve gevolgen hiervan uiteten zich onder meer in discriminerende beleidsmaatregelen, algoritmes⁷ en onterecht overheidsingrijpen op oneigenlijke gronden: van toeslagen en belastingen tot veiligheid en onderwijs.⁸ Dit schaadt de democratische rechtsstaat, het burgerschap en de 'sense of belonging' in het algemeen, en de positie van moslims in het bijzonder.

RECENTE VOORBEELDEN VAN INSTITUTIONELE MOSLIMDISCRIMINATIE

De normalisering en institutionalisering van moslimdiscriminatie zetten zich, zoals gezegd, na de publicatie van *Het sluipend gif van islamofobie* in 2019 voort (bijlage 5). Recente voorbeelden⁹ van overheidsingrijpen, beleidsmaatregelen en -voorstellen in dit verband¹⁰ zijn onder meer:

- heimelijk en onrechtmatig onderzoek naar moslims en moskeeën door de overheid;
- het 'boerkaverbod';
- ongegronde tegenwerking van islamitisch onderwijs;
- (onterechte) spreekverboden voor predikers;
- moslims die onterecht op 'terreurlijsten' staan (met alle gevolgen van dien);
- de 'kliklijn' en aanpak van weekendscholen (zoals moskeeën);
- het 'hoofddoekverbod' bij handhaving en politie; en
- moslimdiscriminerende algoritmes bij Toeslagen, de Belastingdienst en banken.

AANTAL MOSLIMS IN NEDERLAND

≈ 1.100.000
moslims

≈ 6% van alle
Nederlanders

15-20%
van de jeugd

meer dan 20%
in grote steden

DISCRIMINATIECIJFERS

55% van de
moslims ervaart
discriminatie

40% moskeeën
slachtoffer moslimhaat
gemotiveerd geweld

afgelopen tien jaar
verdubbeling geweld
tegen moskeeën

VERTROUWEN IN DE OVERHEID

9/10 jonge moslims
geen vertrouwen
in politiek

3/4 zelforganisaties heeft er **geen/weinig**
vertrouwen in dat de **overheid de rechten &**
vrijheden van moslims beschermt

1%

van de **moskeebesturen**
heeft **vertrouwen**
in de **overheid**

RECENTE MISSTANDEN IN DE RELATIE TUSSEN OVERHEID & MOSLIMS

Antiracismecoördinator tegen politiek: stop met wantrouwen moslims

Onrechtmatig onderzoek in moskeeën blijft gemeente achtervolgen

Belastingdienst onderzoekt Haagse moskee onterecht

Rechtbank: Staat schetste onjuist beeld over Haga Lyceum in Amsterdam

Jonge Moslims: uitspraken Nobel dragen bij aan moslimhaat

boerkaverbod leidt tot islamofobie

Racismecoördinator: 'Structurele discriminatie van moslims bij banken'

Rechtbank haalt streep door plan ministers: islamitische predikers mogen komen

Ministerie informeert moslims over schenden privacy

Vorig jaar werd duidelijk dat zowel het rijk als een tiental gemeenten de fout in zijn gegaan met heimelijke onderzoeken.

Nog meer landen erkennen Palestijnse staat, Nederland doet niet mee

Minister Wiersma drukte plan aanpak weekendscholen door, tegen alle adviezen in

Raad van State adviseert tegen verbod op religieuze uitingen boa's, daarvoor moet eerst wet worden aangepast

Nederlandse burgers die onterecht op geheime terreurlijst staan, moeten het zelf oplossen

Onderwijs Wiersma (VVD) kondigde vorige maand aan dat hij 'informele' scholen onder toezicht van de onderwijsinspectie wil stellen. Maar zijn eigen ambtenaren, de landsadvocaat en de inspectie zelf waren tegen.

NEGATIEVE IMPACT OP MOSLIMS & ZELFORGANISATIES

De gevolgen van dit politiek-maatschappelijk klimaat voor moslims en islamitische organisaties in de samenleving zien we onder meer terug in de volgende cijfers:

- **55% van de moslims** in Nederland ervaart **discriminatie** (bovengemiddeld Europa);¹¹
- **40% van de moskeeën** is het slachtoffer van door moslimhaat gemotiveerde geweldsincidenten;¹²
- de afgelopen tien jaar is het aantal **geweldsincidenten** tegen moskeeën **verdubbeld**;¹³
- **negen op de tien jonge moslims** hebben **geen vertrouwen** in de **politiek**;¹⁴
- slechts **1% van de moskeeën** geeft aan **vertrouwen** te hebben in de **overheid**;¹⁵
- **driekwart van de islamitische organisaties** geeft aan er **geen/weinig vertrouwen** in te hebben dat 'de overheid als geheel **de rechten en vrijheden** van moslims en moskeeën **bescherm**t'.¹⁶

HERSTEL VAN VERTROUWEN

Vertrouwen tussen overheid en burgers, over en weer, is essentieel voor een vrije, veilige en vreedzame democratische rechtsstaat en samenleving. Mensen dienen zich beschermt, gezien en gehoord te voelen door overheid en politiek, anders verliezen de democratie en rechtstaat aan draagvlak. Daarom is het van belang dat mensen ervaren dat de overheid op dezelfde positieve manier met álle burgers in verbinding staat. Om vertrouwen te krijgen, moet de overheid betrouwbaar, dienstbaar en rechtvaardig zijn.¹⁷

Tijdens de kabinetsperiode Rutte IV (2022-2024) is er zowel vanuit de overheid als de moslimgemeenschap(en) ingezet op herstel van dit vertrouwen. Vanuit de overheid is het initiatief hiertoe genomen door Minister van Gennip (SZW).¹⁸ Diverse moslims uit het maatschappelijk middenveld zijn het gesprek met de overheid aangegaan. Vanuit de moslimgemeenschap is er door een samenwerkingsverband van regionale islamitische koepelorganisaties¹⁹ een tienpuntenplan²⁰ opgesteld ter herstel van het vertrouwen, de veiligheid en vrijheid.

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat het vertrouwen van moslims en islamitische organisaties in de overheid en politiek tijdens Kabinet Schoof (2024-heden) verder is afgenomen.²¹ Onder meer vanwege de verkiezingswinst van de PVV, de normalisering van extreemrechts, de stigmatiserende uitspraken en vrijheidsbeperkende maatregelen en voorstellen van politici en bewindslieden en de dubbele maat in houding en optreden t.a.v. Israël-Palestina in vergelijking tot bijvoorbeeld Rusland-Oekraïne.²²

STRUCTUREEL BESTUURLIJK OVERLEG

Naar aanleiding van een aangenomen Kamermotie zijn demissionaire kabinetsleden in augustus 2025 op het Catshuis in gesprek gegaan met moslimjongeren.²³ De belangrijkste uitkomst hiervan was het belang van structureel overleg (tenminste ieder halfjaar) in breder verband, vanuit zowel de overheid als de moslimgemeenschap. Hierbij dient, in co-creatie, structureel ingezet te worden op de uitvoering van een brede sociaal-maatschappelijke agenda, bescherming van rechten en vrijheden en gecoördineerde bestrijding van institutionele en structurele vormen van islamofobie en moslimdiscriminatie.

VORMING NIEUW KABINET

Van de algemene beschouwingen halverwege september tot de verkiezingen op 29 oktober 2025 zijn er tijdens de - niet altijd even constructieve, rechtstatelijke en verbindende - campagneperiode door een zevental partijen van links tot rechts, bovenop het al eerder genoemde, vrijheidsbeperkende maatregelen²⁴ voorgesteld en gesteund, waarvan enkele ook aangenomen.²⁵ Deze maatregelen, voorstellen en bijbehorende retoriek domineren het politieke en publieke debat. Tot in het NOS Jeugdjournaal aan toe, waar islam door een politicus in gesprek met kinderen werd voorgesteld als een haatdragende en angstaanjagende ideologie.²⁶

De inhoud van dit position paper, geschreven in de laatste maanden van 2025, dient als input voor de hopelijk meer constructieve, rechtstatelijke en coalitievormende periode ná de verkiezingen, zowel tussen politieke partijen als tussen de overheid en het maatschappelijk middenveld. Dit paper biedt bouwstenen voor de verdere vorm en invulling van het contact en samenwerking tussen moslims, zelforganisaties, overheid en politiek. Samen werken we aan een veiligere, vrije en vreedzame toekomst voor ons allemaal.

Tien* punten ter herstel

In aanloop naar de verkiezingen in 2023 kwam op eigen initiatief een rijke diversiteit aan islamitische organisaties en sleutelpersonen samen om een 10*-puntenplan te ontwikkelen ter bevordering van het herstel van vertrouwen tussen moslims en de overheid.²⁷ Centraal hierin staat het beschermen van de veiligheid en het respecteren van de grondwettelijke rechten en vrijheden van moslims in al hun diversiteit (in het bijzonder art. 1, 6, 7 en 23 van de Grondwet), en de inzet op co-creatie tussen overheid en islamitische organisaties in de aanpak van uiteenlopende maatschappelijke uitdagingen.

1) Co-creatie & vertrouwen

1 Noodzakelijk is de vorming van een brede sociaal-maatschappelijke agenda gebaseerd op co-creatie en burgerparticipatie. Niet óver, maar mét de moslimgemeenschap en hun (zelf)organisaties. Dit vereist structureel overleg en samenwerking vanuit vertrouwen en transparantie, in plaats van wantrouwen en tegenwerking. Dit geldt niet alleen voor de lokale veiligheid van moslims en zelforganisaties, maar ook voor uitdagingen in het welzijn, jeugd, zorg, onderwijs, participatie, samenleving en wonen.²⁸

2) Een Nationaal Coördinator Moslimdiscriminatie Bestrijding

2 Bevorder de registratie en aanpak van islamofobie en moslimdiscriminatie in alle domeinen – van institutioneel niveau tot op straat, van het boerkaverbod tot zwarte lijsten bij de Belastingdienst voor 'moskeedonateurs' en andere discriminerende algoritmes – op alle mogelijke manieren, zowel preventief als repressief. Dit dient te gebeuren in nauwe samenwerking met zelforganisaties van moslims in het maatschappelijk middenveld, politie en discriminatiebureaus. De institutionele en structurele aard van de problematiek vraagt om een specifieke, geïnstitutionaliseerde en structurele aanpak, met een eigen afdeling en coördinator. Deze coördinator past - wat de indieners betreft - onder de bevoegdheid van de algemene Nationaal Coördinator Discriminatie & Racismebestrijding.

3) Onderwijsvrijheid, waardig en veilig voor iedereen

3 Bescherm de vrijheid van onderwijs en bevorder wederzijds begrip en respect, met aandacht voor religieuze en levensbeschouwelijke diversiteit. Dit omvat ook de rol van islam en moslims in het onderwijscurriculum, vrij van islamofobe elementen: van vormingsonderwijs, godsdienst en levensbeschouwing tot de Nederlandse geschiedenis en maatschappijleer. Bied ruimte voor spiritualiteit op school met gebeds- en stilteruimtes en creëer de nodige voorwaarden voor de veiligheid en het welzijn van moslimleerlingen en -studenten. Hef de belastende en stigmatiserende 'kliklijn' voor informeel onderwijs op. Herstel de balans met

horizontaal toezicht, kwaliteitsverbetering en professionalisering in samenwerking met islamitische koepelorganisaties.

4) Religiesensitieve zorg

4 Kwalitatieve zorg, zowel voor cliënten als medewerkers die zich identificeren als moslim, verdient een goede aansluiting bij ieders zingevingskader. Denk hierbij aan passende en inclusieve kledingvoorschriften, een begripvolle en inclusieve benadering van medisch-ethische kwesties, geestelijke verzorging en keuzemogelijkheden qua voeding.

5) Een inclusief uniform

5 Maak het uniform voor beroepen als rechters, politieagenten en BOA's inclusief door keuzemogelijkheden zoals het dragen van een hoofddoek toe te staan, net zoals in landen als Engeland, Canada en Nieuw-Zeeland. Het neutraliteitsbeginsel is niet bedoeld om mensen uit te sluiten, maar dient juist ter bevordering van gelijke behandeling, diversiteit en inclusie.

6) Bewaak 'de religieuze vrede'

6 Zet in op versterking van de 'religieuze vrede' in de openbare orde, gebaseerd op Europees recht en bestaande antihaat-wetgeving. Doe dit door aangekondigde publieke wanordelijkheden, groepsbelediging en het aanzetten tot haat en geweld – zoals bij koranverbrandingen – te voorkomen. Doe dit op zo een manier dat tegelijkertijd de vrijheid van meningsuiting gewaarborgd blijft.

7) Slachtoffers van 'terreurlijsten' (ver)helpen

7 Ministerieel ingrijpen en duidelijke protocollen zijn noodzakelijk om onschuldigen van terreurlijsten te verwijderen. De schade voor betrokkenen en hun families is enorm: verlies van bewegingsvrijheid, financiële blokkades, reputatieschade en jarenlange onzekerheid. Hierbij is transparantie essentieel. Er moet een toegankelijke, overzichtelijke procedure komen waarin helder alle stappen staan beschreven die overheid, relevante diensten en slachtoffers dienen te doorlopen om dit op te lossen en geleden schade te compenseren. Deze rechtsbescherming is essentieel om het geschaad vertrouwen in de inlichtingen- en veiligheidsdiensten te kunnen herstellen.

8) Eerlijk en toegankelijk bankieren en financieren

8 De 'bankenkwesitie' – moslims en islamitische organisaties die geen bankrekening kunnen openen of hun rekening zien bevroren of sluiten – moet met urgentie worden opgelost en waar nodig gecompenseerd. Deze praktijken ondermijnen niet alleen het vertrouwen in het financiële systeem, maar vormen ook een barrière voor volwaardig burgerschap en maatschappelijke participatie. Daarnaast moeten discriminerende risicomodellen binnen de

Belastingdienst en Toeslagen worden herzien, waaronder algoritmes waarin bijvoorbeeld moskeedonaties automatisch als risico-indicator worden aangemerkt. Overheidsdiensten en banken dienen hierop door een onafhankelijke partij kritisch te worden gemonitord. Verder is het noodzakelijk dat, net als in omringende landen, islamitische financieringsopties worden geïntroduceerd, bijvoorbeeld voor de koop van huizen. Ook de herintroductie van de renteloze lening binnen de studiefinanciering verdient prioriteit, zodat studenten niet worden uitgesloten op basis van religieuze overtuiging.

9) Islamitische begraafplaatsen

Een landelijke dekking van islamitische begraafplaatsen dient te worden gefaciliteerd. De vraag is enorm, maar het aanbod blijft vaak om politieke redenen achter.

10) Volwaardige erkenning van Palestina & mensenrechten

De volwaardige erkenning van mensenrechten, het internationaal recht en medemenselijkheid voor iedereen ter wereld – inclusief moslims – komt onder meer tot uiting in de erkenning en bescherming van Palestina en Palestijnen. Inmiddels heeft een overgrote meerderheid van de 193 VN-lidstaten dit gedaan. Tegelijkertijd is het een eerste stap in erkenning en herstel van decennialange dubbele maatstaven en dehumanisering van ‘de ander’. De overheid dient actief op te treden tegen (buitenlandse) beïnvloeding, intimidatie en aanwakkering van haat en racisme tegen Palestijnen, moslims en demonisering van kritiek en critici op mensenrechtenschendingen door de staat Israël. Voor de nodige bescherming en rechtmatig optreden dient de overheid in contact te treden met Palestijns-Nederlandse organisaties, mensenrechtenorganisaties en het Internationaal Strafhof in Den Haag.²⁹ Ook in het buitenlands beleid moeten de rechten van moslims even zwaar wegen als die van ieder ander. Dit kan onder meer worden vertaald naar politieke, militaire, economische en culturele sancties tegen de staat Israël, in lijn met de conclusies en aanbevelingen van de VN-rapporteur voor de mensenrechten in Palestina.

*Aanvullend

Bovengenoemde herstelmaatregelen waren op het moment van schrijven in 2023 urgent en zijn dat nog steeds. In de loop van het politieke debat en beleid komen er helaas ook andere vrijheidsbeperkende maatregelen ter tafel. Denk aan onterechte spreekverboden voor imams of predikers, of politieke voorstellen voor een verbod op de gebedsoproep of de consumptie van vlees volgens religieuze riten (een inbreuk op het Convenant inzake Onbedweld Slachten). Al deze kwesties raken de grondrechten en vrijheden van moslims en schaden de veiligheid, vrijheid, het vertrouwen, de verbinding en de vrede. Herstel hiervan vraagt om constant corrigerend, normerend en constitutioneel optreden door alle positieve krachten en aanvullend gewaarborgd vanuit een constitutioneel hof.

Vijf aanknopingspunten voor co-creatie

Moslims in Nederland kennen een rijke culturele en intrareligieuze diversiteit (zie bijlage 2). Deze diversiteit vloeit voort uit een gemeenschappelijke basis van geloofsopvattingen, geloofspraktijk en waarden. Deze gedeelde waarden vertalen zich in de volgende maatschappijvisie, die aanknopingspunten biedt voor co-creatie. Deze aanknopingspunten zullen in co-creatie met de betrokken ministeries nader worden uitgewerkt.

1. Leven

We koesteren een veilig, gezond en duurzaam leven. We respecteren de harmonie en verbondenheid van al wat leeft, voor mens en natuur, en investeren in preventieve zorg en welzijn.

2. Geloof

We waarborgen godsdienstvrijheid en beschermen, faciliteren en versterken religieuze infrastructuren, voorzieningen en dialoog. Geloof en ethiek zijn essentieel voor een zinvolle en waardevolle samenleving.

3. Talent

We investeren in eerlijke kansen in onderwijs en toegankelijke, inclusieve kunst, cultuur en sport. Zo kan ieders unieke talent en roeping, van jong tot oud, tot bloei komen.

4. Welvaart

We streven naar gedeelde welvaart door te investeren in een sterke en eerlijke economie, met aandacht voor werk, wonen, armoedebestrijding, bestaanszekerheid en financiën.

5. Familie

Wij zien de mensheid als één familie. We staan voor de menswaardigheid, gelijkwaardigheid en rechtvaardigheid voor ieder individu. We zien families, buurten en gemeenschappen als de hoeksteen van de samenleving, waarin we alle vormen van discriminatie bestrijden en diversiteit koesteren. Van een vreedzame wijk tot wereldvrede.

Slotwoord: samen keren we het tij

Onderzoek als 'Tel je zegeningen'³⁰ toont aan dat de sociaal-maatschappelijke meerwaarde van islamitische organisaties in alleen een stad als Rotterdam al oploopt tot in de tientallen miljoenen euro's. Toch blijft ook daar nog veel potentieel onbenut.

In veel andere steden en regio's is dit potentieel nog grotendeels onontgonnen, veelal als gevolg van gebrekkige relaties tussen zelforganisaties van moslims, gemeenten en welzijnsinstellingen. Op rijksniveau is de kloof tussen potentieel en realisatie het grootst.

Deze kloof wordt geïllustreerd door de structurele subsidierelaties tussen het Rijk en zelforganisaties van andere gemeenschappen – zoals de Joodse gemeenschap en LHBTIQ+ community - waarin de overheid jaarlijks afzonderlijk meer dan 10 miljoen euro investeert. Tegelijkertijd ontbreekt het aan enige vorm van structurele samenwerking tussen het Rijk en zelforganisaties van moslims.

Deze scheve verhouding doet geen recht aan de maatschappelijke uitdagingen waar moslims voor staan, noch aan hun rechten en de potentiële meerwaarde van hun zelforganisaties voor het openbaar bestuur, de samenleving en het welzijn.

Samenwerking, gepaard gaand met de bescherming van de grondrechten van moslims, is vanuit de overheid essentieel voor het bevorderen van veiligheid, vrijheid en vertrouwen. Gezamenlijk dienen we een duurzame basisinfrastructuur voor structureel overleg en samenwerking te vormen.

Moslims en hun organisaties hebben de verantwoordelijkheid zich te organiseren in een brede, diverse en maatschappelijk betrokken alliantie. Met dit position paper reikt deze alliantie de overheid en politiek een uitgestoken hand.

Om in de woorden van de coalitievormende partijen af te sluiten: in de hoop dat het wél kan – fatsoenlijk samenwerken aan uiteenlopende uitdagingen en oplossingen – zien wij uit naar uw reactie.

Bijlage 1 - Definitie(s): islam & moslim(s)

In de afgelopen decennia voert het publieke en politieke debat vrijwel dagelijks over islam en moslims, maar zelden over de betekenis hiervan. Enig begrip hiervan komt het debat en beleid ten aanzien van islam en moslims ten goede (zie ook www.islamcirkel.nl).

Het woord **islam** wordt in vertalingen van de Koran vertaald als devotie (van je hart en ziel), overgave, toewijding en onderwerping (van je ego). Connotaties van het woord islam in de Koran hangen samen met **selaam** (vrede), **saliem** (zuiver) en **soellam** (ladder).³¹ De Koran beschrijft islam als **dien** (eenvoudig vertaald: godsdienst): een levenswijze die je in positieve balans brengt met jezelf, jouw omgeving en - bovenal - bij God (in het Arabisch: Allah³²).

Een **moslim** is iemand die zichzelf toewijdt aan God ofwel iemand die islam beleeft of praktiseert. Alle boodschappers en profeten (zoals Abraham ﷺ Mozes ﷺ Jezus ﷺ en andere)³³ en ook hun trouwe volgelingen worden in de Koran moslim(s) genoemd. De Koran beschrijft de islam niet als een godsdienst naast het christendom of jodendom, maar als de oorspronkelijke boodschap van alle profeten. De woorden moslims en islam komen van het werkwoord **as-la-ma** dat in de Koran ook wordt gebruikt om de natuurlijke staat van het universum te beschrijven: alles in het universum en de natuur leeft in devotie aan God.

Moslims geloven in God en zijn **ayaat** (doorgaans vertaald als: tekenen; levenslessen; bewijzen). Zo wordt het woord ayaat gebruikt voor 1) Gods openbaringen aan profeten (ook de verzen in de Koran heten: ayaat); 2) allerlei verschijnselen in de natuur en samenleving die wijzen op Gods bestaan; en 3) het geweten, de natuurlijke aanleg/relatie van iedere ziel met God. Het geloven en trouw blijven aan deze ayaat brengt je - geloven moslims - dichter tot God.

Islam is universeel: een wereldgodsdienst. De Koran is - geloven moslims - de laatste zuivere, goed bewaarde, openbaring van God aan de laatste profeet en boodschapper Mohammed ﷺ. Omdat de Koran is geopenbaard in het Arabisch en de Koran centraal staat in de geloofsbeleving van moslims, wordt de islam weleens onterecht gezien als een godsdienst van en voor Arabieren. Dit terwijl van de 1,5 miljard moslims wereldwijd nog geen 20% van Arabische origine is. Moslims beleven de islam in alle delen van de wereld.

De rijke culturele en religieuze diversiteit van moslims kent een gedeelde basis aan geloofsopvattingen (geloof in God, engelen, profeten, boeken en hiernamaals), rituelen (geloofsgetuigenis, dagelijkse gebeden, vastenmaand, vermogensbelasting ten behoeve van behoeftigen en de bedevaart) en sociale handelingen (voor het behoud en de ontwikkeling van leven; geloof; welvaart; talent en familie). De maatschappelijke relevantie hiervan werkt door in het eerder gepresenteerde 10-puntenplan en de vijf aanknopingspunten voor co-creatie.

Bijlage 2 - Historisch perspectief: islam en moslims in Nederland

De geschiedenis en aanwezigheid van islam en moslims in Nederland hangt voor een deel samen met migratie, maar is niet zo eenzijdig. De verbondenheid van islam en moslims met Nederland is dieper en meer kleurrijk dan nog vaak gedacht.

Begrip van de geschiedenis van islam en moslims in Nederland beperkt zich nog vaak tot de arbeidsmigratie uit landen als Turkije, Marokko en (in mindere mate) Egypte, Pakistan en Tunesië in de jaren 60 & 70 en de daaropvolgende gezinshereniging.

Daar komt de latere komst van vluchtelingen en arbeidsmigranten bij uit landen als Bosnië, Kosovo, Somalië, Libanon, Iran, Nigeria, Ghana, Guinee, Senegal, Sierra Leone, Afghanistan, Irak en meer recent Syrië, Jemen en Soedan.

De Nederlands-islamitische geschiedenis reikt veel verder dan deze meer recente (migratie)geschiedenis. Zo waren er in de jaren 40 en 50 al moslims in Nederland, veelal met achtergronden in de (voormalige) koloniën Suriname en Indonesië (waaronder de Molukken). Dit staat nog los van de eeuwenoude geschiedenis van Nederland met betrekking tot islam en moslims in de koloniën zelf. Meer hierover in Bijlage 3 over de relatie tussen overheid en moslims.

Ook tijdens het interbellum (1918-1940) werd de islam door moslims beleefd in Nederland. Kleine gemeenschappen van studenten, zeelieden en intellectuelen uit de (voormalig) koloniën, maar ook bekeerlingen, zoals Dr. van der Hoog (bekend van het gelijknamige merk van de drogist).³⁴

Een alsmaar groeiend aantal bekeerlingen³⁵ van allerlei komaf vergroot tot op de dag van vandaag de culturele diversiteit van de moslimgemeenschap in Nederland.

Kleinere moslimgemeenschappen zoals die tijdens het interbellum leefden al sinds de 16e en 17e eeuw in Nederland.³⁶ Zo ook vóór en tijdens de oprichting van de Republiek der Verenigde Zeven Nederlanden in 1581. Hoewel de aanwezigheid van moslims in de Lage Landen destijds in aantal relatief beperkt bleef, speelden moslims in culturele en politieke zin een belangrijke rol in de beginperiode van de Republiek. Zo ook in de erkenning van de Republiek door - en bondgenootschappen, en politieke, religieuze en culturele uitwisselingen met - het Ottomaanse Rijk en het sultanaat van Marokko in de onafhankelijkheidstrijd tegen Spanje.³⁷

Demografie & culturele diversiteit

Inmiddels identificeren één tot anderhalf miljoen Nederlanders zich als moslim (zo'n 6% van de bevolking). Onder jongeren loopt dit percentage landelijk op tot 15%³⁸ en in grote steden - met name in de Randstad - identificeert 20 tot 30% zich als moslim. De culturele diversiteit van moslims is superdivers. Van de moslims in Nederland is zo'n 35-40% van Turkse en nog eens 35-40% van Marokkaanse afkomst. De overige 20-30% is enorm divers.

Moskeeën en islamitische organisaties

De moslimgemeenschap(en) zijn voor een groot deel georganiseerd langs de ongeveer 500 moskeeën. Deze moskeeën zijn in de loop der tijd vooral langs culturele - voornamelijk Turkse, Marokkaanse en in mindere mate Surinaamse, Pakistaanse, Indonesische, Bosnische en Somalische - lijnen opgericht en georganiseerd.

Het grootste deel hiervan is verbonden aan één of meerdere landelijke of regionale moskeekoepels. De meeste koepels zijn langs culturele lijnen georganiseerd en soms ook internationaal georganiseerd. De meeste koepels zijn vrijwillig georganiseerd. Een enkele koepel is intercultureel en professioneel georganiseerd, zoals Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR), opgericht in 1988. Hieraan zijn ruim 100 islamitische organisaties verbonden (naast moskeeën ook verenigingen van moslimjongeren, -ouderen, -vrouwen, -studenten, etc.). Een samenwerkingsverband van negen regionale islamitische koepelorganisaties (K9) behartigt gezamenlijk met de koepel voor moslimstudentenverenigingen de belangen op nationaal niveau vanuit het platform MPO: Monitor Politieke Ontwikkeling. Zie de namen van ook de andere koepelorganisaties op pagina 5.³⁹

Een deel van de landelijke moskeekoepels maakt deel uit van het Contactorgaan Moslims & Overheid die sinds 2004 als Zendende Instantie optreedt voor islamitisch geestelijk verzorgers en vormingsdocenten. In die hoedanigheid is CMO erkend door het ministerie van Justitie, Defensie en Onderwijs. CMO houdt zich als Zendende Instanties meer op de achtergrond met betrekking tot politiek-bestuurlijke kwesties zoals genoemd in dit position paper. In politiek-bestuurlijke kwesties - zoals met dit position paper - treedt MPO op namens een brede coalitie van (zelf)organisaties van moslims welke (deels) overlappen met de organisaties aangesloten bij CMO.

Ook de ruim 80 islamitische basisscholen en enkele middelbare scholen spelen een belangrijke rol in de islamitische infrastructuur (waarvan een groot deel is aangesloten bij de scholenkoepel ISBO).

Daarnaast zijn er ook organisaties en verenigingen die zich meer richten op culturele, educatieve en maatschappelijke activiteiten (al dan niet aangesloten bij regionale koepels en MPO). Denk daarbij bijvoorbeeld aan moslimstudentenverenigingen (grotendeels aangesloten bij MSA NL), het Collectief Jonge Moslims (CJM), S.P.E.A.K. een actief collectief van moslimvrouwen, een kennis- en expertisecentrum als Meld Islamofobie of MuslimRightsWatch (MRWN), dat via vooral juridische wegen opkomt voor de belangen van moslims en islamitische organisaties.

Het overgrote deel van deze islamitische organisaties ofwel zelforganisaties van moslims is direct dan wel indirect verbonden aan ofwel in contact met één of meerdere indieners van dit position paper. Zie hiervoor pagina 5 van het position paper.

Bijlage 3 - moslims & overheid in historisch perspectief (tot de jaren '80)

Zoals beschreven in de Aanleiding maken de indieners van dit position paper zich allen zorgen om de gebrekkige samenwerking en vertrouwensrelatie tussen moslims (en islamitische organisaties) enerzijds en de overheid (en politiek) anderzijds. Enig historisch begrip hiervan plaatst de huidige situatie in breder perspectief.

In den beginne

Ten tijde van en zelfs nog vóór de oprichting van de Republiek der Zeven Nederlanden bestond er een uiteenlopende relatie met moslims, zowel binnen de republiek als daarbuiten. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) tegen het katholieke Spanje, zocht de opstandige Republiek actief bondgenoten bij met name het Ottomaanse Rijk en de staten in Noord-Afrika. Moslims waren hier destijds natuurlijk bondgenoten omdat zij ook een gemeenschappelijke vijand in Spanje hadden. De relatie liet zich kenmerken door wederzijds respect, erkenning van elkaars (bestaans)rechten en belangen en zelfs bondgenootschap in de gezamenlijke strijd tegen het Spaanse Rijk, waarvan de bevolking, met name moslims en joden, gebukt ging onder onderdrukking, vervolging en volksverdrijving (etnische zuivering).⁴⁰ Hoewel de islam en moslims vanuit de religieuze en historische bril van christenen (waaronder katholieken in het bijzonder) niet altijd werden gezien als natuurlijke bondgenoten - in tegendeel - werden de Nederlanden tijdens hun oprichting en ook later (tijdens bijvoorbeeld de Franse Revolutie) in hoge mate geïnspireerd door de islam, moslims en hun staatsbestel, waaronder het principe van godsdienstvrijheid en gelijke behandeling.

Tijdens de koloniale periode werd het principe van gelijke behandeling, dat zo belangrijk was voor het Nederlandse model van scheiding van kerk en staat, tot op zekere hoogte ook toegepast in de koloniën. Zo konden ook moskeeën en 'scholen met de Koran' tot op zekere hoogte rekenen op overheidssteun. Volgens Snouck Hurgronje, adviseur van Inlandse zaken van 1891 tot 1906, was het daarbij ook de taak van Nederland om 'de volken van den Archipel naar hunnen aard voor deelname aan het moderne cultuur- en verkeersleven geschikt te maken'.⁴¹ Daarbij werd de verhouding tussen de koloniale overheid en moslims sterk bepaald door de vrees dat de 'fanatieke' islam en de 'pan-islamitische invloeden' een gevaar vormden voor het koloniale gezag. Elke vorm van 'ontaarding' van de islam in bijvoorbeeld Nederlands-Indië moest met wortel en tak worden uitgeroeid. Moslims werd het recht ontzegd worden zich politiek te organiseren. Bovendien moest de koloniale overheid ervoor zorgen dat in het 'Inlandsch-Mohammedaansche godsdienstonderwijs' werd opgetreden 'tegen alle propaganda voor pan-islamitische denkbelden' (1915:71-72).

Jaren '50 - '80

Na de dekolonisatie kende Nederland een ambivalente relatie met moslims, in eerste instantie afkomstig uit voormalige koloniën en latere arbeidsmigratie uit moslimlanden. Enerzijds faciliteerde de overheid religieuze voorzieningen voor moslims, zoals moskeeën en onderwijs, gebaseerd op grondwettelijke rechten. Anderzijds was er steeds een onderstroom van controle (toezicht) en integratiebeleid.⁴²

Bijlage 4: moslims & overheid in historisch perspectief (1989 - 2019)

Het essay (uitgegeven in boekvorm) 'Het sluipend gif van islamofobie (1989–2019)' van Walter Palm (2019) ontstaat uit de vraag hoe Nederland in drie decennia een politieke en maatschappelijke cultuur ontwikkelde waarin wantrouwen tegen islam en moslims normaliseerde. Palm situeert het keerpunt bij de Rushdie-affaire (1989), die de begripsvorming over 'de islam' op scherp zette, en volgt vervolgens de verschuivingen na 11 september 2001, toen terrorisme angst verankerde in beleid en debat. Het centrale beeld is dat islamofobie – te begrijpen als vijandigheid jegens zowel de religie als de gelovigen – 'sluipend' werkt: stap voor stap raken uitzonderingen genormaliseerd en worden grondrechten kwetsbaarder.

1) Begrippen en kader

Palm beklemtoont dat er geen enkelvoudige, universele definitie van islamofobie⁴³ bestaat, maar hij sluit aan bij de Runnymede Trust-criteria die 'open' en 'gesloten' beelden van de islam onderscheiden. Een 'gesloten' beeld essentialiseert de islam als monolithisch, irrationeel en vijandig ten aanzien van westerse waarden; een 'open' beeld erkent diversiteit, gelijkwaardigheid en samenwerking. Palm plaatst islamofobie nadrukkelijk in het domein van de rechtsstaat: niet alleen gevoelens of meningen, maar structuren en regels kunnen het speelveld ongelijk maken. Daarmee verschuift het gesprek naar het belang van institutionele waarborgen.

2) Politieke exploitatie

Vanaf begin jaren 2000 ziet Palm een dubbele dynamiek: (a) electorale winst door retoriek die de islam problematiseert en (b) beleid dat onder invloed daarvan uitzonderingen aanvaardt op neutraliteit en gelijke behandeling. Hij wijst op het doorwerken van frames in media en beleid: incidenten (geweld, radicale prediking) dienen als rechtvaardiging voor brede maatregelen die ook niet-betrokken groepen treffen. Zo ontstaat een verschuiving van persoonsgericht naar groepsgericht toezicht en normering. Palm waarschuwt dat dit mechanisme niet uniek is en parallellen kent met historische patronen van stigmatisering (waarbij hij expliciet niet zegt dat de situaties identiek zijn, maar wel waarschuwt voor de 'salamitactiek' van normalisering van het abnormale).

3) Na 9/11: van angst naar beleid

De veiligheidslogica na 2001 leidde tot nieuwe bevoegdheden en bestuurlijke reflexen. Palm analyseert hoe exceptionaliteit ('noodzakelijk vanwege veiligheid') langzaam een standaard wordt, met impact op bijvoorbeeld vrijheid van godsdienst, onderwijs, vereniging en meningsuiting. De inzet van bestuurlijk toezicht, vergunningen en subsidievoorwaarden krijgt steeds vaker een culturele lading: islamitische instellingen moeten 'extra' transparantie tonen of voldoen aan normen die in de praktijk strenger worden toegepast dan bij andere levensbeschouwelijke organisaties. De combinatie van big data, risicoprofielen en bestuurlijke escalatiemogelijkheden creëert een asymmetrie: de bewijslast verschuift naar burgers en instellingen die moeten aantonen dat zij 'veilig' en 'OK' zijn.

4) Het debat: taal en framing

Palm besteedt veel aandacht aan taal: de verschuiving van 'zorg' naar 'dreiging', van 'burger' naar 'risico'. De keuze van labels beïnvloedt dataverzameling, toezicht en publieke opinie. Hij

beschrijft hoe eenzijdige beelden (bijv. 'salafisme' als containerbegrip) vervolgens beleidsdoelen legitimeren – terwijl interne diversiteit van moslimgemeenschappen uit beeld raakt. Media-amplificatie versterkt dit effect: herhaling van incident gedreven verhalen bepaalt agenda's, terwijl weerleggingen of nuanceringen minder bereik hebben.

5) Grondwet en rechtsstatelijke erosie

Een kernstelling is dat islamofobie het 'fundament' van de rechtsstaat – de Grondwet – aantast, vergelijkbaar met betonrot. Niet de letter van de wet alleen, maar de toepassing in beleid en uitvoeringspraktijk is doorslaggevend. In Palms lezing verplaatst de scheidslijn zich van gelijke regels voor allen naar ongelijke toepassing voor sommigen. Voorbeelden zijn politieke voorstellen of maatregelen die religieuze uitingen in publieke functies willen uitsluiten, of de bijzondere argwaan jegens islamitisch onderwijs. Palm ziet hierin een oneigenlijk beroep op 'neutraliteit' dat in de praktijk minderheden uitsluit in plaats van hen gelijk te behandelen.

6) Vergelijkingskader en waarschuwing

Palm maakt – in interview en essay – de omstreden vergelijking met processen van normalisering van antisemitisme in de jaren dertig. Het gaat hem om het waarschuwingsmechanisme: kleine, stapelende verschuivingen die achteraf 'normaal' lijken. De pointe is niet dat de fenomenen gelijk zijn, maar dat democratische weerbaarheid begint bij het tijdig herkennen van normaliseringsprocessen.

7) Handelingsperspectief

Palm pleit voor een brede alliantie die de Grondwet centraal stelt: geloofsvrijheid, onderwijsvrijheid en gelijke behandeling als niet-onderhandelbare uitgangspunten. Concreet bepleit hij open, toetsbare criteria voor beleid; institutionele checks tegen vooringenomenheid; en een taal die diversiteit erkent. Hij benadrukt dat de overgrote meerderheid van moslims geweld en extremisme afwijst en dat beleid deze meerderheid niet mag straffen voor daden van enkelen.

Conclusie & betekenis anno nu

Terugkijkend is het essay een vroege synthese van thema's die na 2019 nog zichtbaarder werden: algoritmische selectie (FSV), moskee-onderzoeken zonder wettelijke basis, spanningen rond religieuze uitingen en toegang tot basisdiensten zoals bankrekeningen. Palms analyse helpt duiden hoe exceptionele maatregelen kunnen verworden tot alledaagse bureaucratie. Zijn normatieve kern blijft actueel: een sterke rechtsstaat is toetsbaar, proportioneel en inclusief – juist als het ongemakkelijk is.

Palms 'sluipend gif' is een pleidooi om discriminatoire normalisering te herkennen voordat zij institutioneel verhardt. Het boek biedt geen blauwdruk, wel een urgent criterium: beoordeel beleid op de mate waarin het gelijke vrijheden en kansen voor moslims daadwerkelijk beschermt. In een tijd van polarisatie vraagt dat om politieke moed, professionele standaarden in uitvoering en een publiek debat dat diversiteit van moslimgemeenschappen serieus neemt.

Bijlage 5: misstanden sinds 2019

Een greep uit een aantal misstanden en vrijheidsbeperkende maatregelen sinds 2019 (na verschijning van *Het sluipend gif van islamofobie 1989-2019*:

- 2019 – Inwerkingtreding Wet gedeeltelijk verbod gezichtsbedekkende kleding ('nikabverbod'). Evaluaties in 2024 beschrijven uitvoeringskwesties en effecten.^{44 45}
- 2019–2021 – Gemeenten huren NTA in voor (heimelijke) onderzoeken in moskeeën; journalistieke onthullingen leiden tot brede verontwaardiging en politieke vragen.⁴⁶
- 2020 – POCOB-rapport '(On)zichtbare invloed' en vervolgdebatten; langdurige publieke focus op buitenlandse financiering van moskeeën.^{47 48}
- 2019–2020 – Gemeente Westland weigert islamitische basisschool; minister Slob treedt in de plaats; Raad van State bevestigt het terechte ingrijpen.^{49 50 51 52}
- 2012–2020 (aan het licht in 2020–2022) – FSV/zwarte lijst bij Belastingdienst; institutionele vooringenomenheid vastgesteld; gevolgen voor honderdduizenden burgers.^{53 54 55}
- 2014–2018 (geconstateerd in 2022, bevestigd in 2023–2024) – In handleidingen Belastingdienst werd 'moskee/moskee als periodieke gift' als risicosignaal genoemd; rechtbank/Hof-uitspraken in As-Soennah-zaak.^{56 57 58}
- 2022 - Minister voert 'kliklijn' en 'toezicht' op weekendonderwijs door, tegen alle rechtsstatelijke adviezen in ⁵⁹
- 2024 Ministerie en gemeenten schenden privacy van moslims met heimelijke onderzoeken⁶⁰
- 2022 – Moslims onterecht op terreurlijsten ^{61 62}
- 2024 – FRA/RUN-meting: bijna de helft van moslims in EU ervaart discriminatie; lage meldingsbereidheid.^{63 64 65}
- 2019-2020 - Staat schetste onjuist beeld over school Cornelius Haga Lyceum Amsterdam⁶⁶
- 2024–2025 – Onderzoek KPMG/I&O en herhaalmeting 2025: 6%→~5% van Nederlanders ervaart discriminatie door banken/betaalinstellingen; DNB en NVB kondigen aanvullende acties aan. ^{67 68 69 70 71 72 73}

Eindnoten

---

¹ Denk aan onderzoeken als de Nationale Moslimstudenten Enquête (2024), Tussen Minaret & Ministerie (2025) en de Moslimsternhulp (2023, 2025), zie www.moslimpeil.nl

² Zie: www.welzijninclusief.nl

³ Het sluipend gif van islamofobie (1989–2019, W. Palm (2019) (zie bijlage 3)

⁴ Eindrapport Nationaal onderzoek moslimdiscriminatie (2025) | Regioplan, Utrecht University

⁵ Geschiedenissen van islam in Nederland en Vlaanderen, (2024), V. Crienens, M. De Koning, U. Ryad, G. Wiegers

⁶ Zie onder meer: Radicalization in Belgium and the Netherlands - Critical Perspective on Violence and Security (2019), N. Fadil, F. Ragazzi, M. De Koning & Ruimte voor de islam? Stedelijk beleid, voorzieningen, organisaties. (2006) M. Berger

⁷ Zo beschrijft bijvoorbeeld het rapport Onderzoek query's aan de Poort van PwC van maart 2022 dat in de handleiding bij de giftenquery is opgenomen dat giften met in het tekstveld 'moskeeën' of 'moskee als periodieke gift' als risico op fraude moeten worden aangemerkt. Zie ook: <https://www.ftm.nl/artikelen/meer-dan-50-algoritmes-van-de-belasting-dienst-zijn-onrechtmatig>

⁸ zie volgende bladzijde

⁹ Zie bijlage 5 voor bronnen en toelichting

¹⁰ Moslimdiscriminerende maatregelen en voorstellen worden niet zelden voorgesteld als algemeen geldend, maar richten zich tussen de regels door en in de praktijk specifiek tegen moslims (Palm, 2019).

¹¹ FRA (EU Agency for Fundamental Rights) – Survey/briefs 2024–2025 over discriminatie tegen moslims in Europa; overzichtsartikelen en nieuws. Zie o.a. UNRIC/FRA-bericht (14-03-2025).

¹² Ineke van der Valk, Universiteit van Amsterdam | Geweldsincidenten bij 40% van de Nederlandse moskeeën, 06-01-2015

¹³ <https://www.ad.nl/binnenland/zwartboek-over-geweld-tegen-moskeeen-bijna-verdubbeld~a7c8b7fb/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

¹⁴ Toekomstverwachtingen van moslimjongeren in Nederland (2025) Het Opiniehuis i.o.v. de Nieuws BV

¹⁵ Tussen Minaret & Ministerie (2025) Uitgevoerd door Moslimpeil & Movisie in opdracht van Nationaal Coördinator Discriminatie Racismebestrijding (NCDR) o.l.v. J. Vlug.

¹⁶ idem.

¹⁷ Algemene conclusie uit een reeks onderzoeken in opdracht van onder meer het ministerie van Binnenlandse Zaken & Koninkrijksrelaties. Zie: <https://www.kennisopenbaarbestuur.nl/themas/d/democratische-rechtsstaat/vertrouwen>

¹⁸ Zie o.a. de Kamerbrief: Herstel vertrouwen overheid en moslimgemeenschappen (2023)

¹⁹ Bekend als de K9 en georganiseerd vanuit het platform MPO: www.monitorpolitiekeontwikkeling.nl

²⁰ Zie hiervoor: www.monitorpolitiekeontwikkeling.nl en het volgende hoofdstuk

²¹ Dit blijkt onder andere uit een enquête van de Moslimsternhulp, uitgevoerd door MPO en Moslimpeil onder 15.000-20.000 respondenten (2023 + 2025) en het onderzoeksrapport *Tussen Minaret & Ministerie van Moslimpeil & Movisie*. (2025)

²² Tussen Minaret & Ministerie (2025) J. Vlug e.a. Moslimpeil & Movisie. + Islamofobie en anti-Palestijnse repressie in 2023-24 (2025) R. E. Bavelaar e.a. Meld Islamofobie

²³ Trouw, 26 augustus 2025 - Jonge moslims in gesprek met het kabinet: "we zaten aan tafel met politici die moslimhaat faciliteren, bizar"

²⁴ Zoals het aan banden leggen van buitenlandse financiering; een verbod op bidden in de buitenruimte; algeheel verbod op het slachten volgens religieuze riten; verscherpt toezicht op moskeeonderwijs; inperking onderwijsvrijheid voor moslims.

²⁵ zoals de doorvoering van een algeheel nikabverbod

²⁶ <https://www.sociale vraagstukken.nl/column/jeugdjournaal-had-moeten-ingrijpen-tijdens-interview-met-wilders/>

²⁷ zie voor meer informatie: www.monitorpolitiekeontwikkeling.nl

²⁸ zie het volgende hoofdstuk voor aanknopingspunten voor co-creatie

²⁹ Zoals de Palestijnse Gemeenschap in Nederland (PGNL), The Rights Forum en zie de rechters en aanklagers van het Internationaal Strafhof in Den Haag bij wie het leven onmogelijk wordt gemaakt.

³⁰ Omvang en karakter van de maatschappelijke activiteiten van levensbeschouwelijke organisaties in Rotterdam (2020) J. van den Toorn, M. Davelaar, A. Hamdi, L. Reches, M. van Keulen | Verweij-Jonker

³¹ Zie voor meer uitleg over de betekenis van islam: www.islamcirkel.nl

³² De Koran is - geloven moslims - de laatste openbaring van God. Omdat de Koran is geopenbaard in de Arabische taal gebruiken moslims - vanwege de centrale rol van de Koran - doorgaans Arabische woorden in hun geloofsbeleving. In deze beknopte uitleg van de betekenis van islam en moslims is voor het begrip bij de lezer zo veel mogelijk gebruik gemaakt van sec. Nederlandstalige woorden en naamgevingen. Hierbij gezegd hebbende dat hierdoor vaak wel een deel van de oorspronkelijke betekenis van de Koran verloren gaat. Beter begrip hiervan behoeft verdere studie en uitweiding.

³³ Voor moslims is het een goed gebruik en teken van respect om vrede, gebeden en/of zegeningen uit te spreken na het noemen van de naam van een profeet. Die zegeningen zijn in het klein als volgt in het Arabisch uitgeschreven: ﷻ

³⁴ Geschiedenissen van islam in Nederland en Vlaanderen, U. Ryad (1960), V. Crienens, M. De Koning, G. Wiegiers

³⁵ Schattingen variëren tussen de 10.000-50.000 bekeerlingen van voornamelijk Nederlandse, Surinaamse, Antilliaanse, Kaap-Verdische en Zuid-Oost Aziatische afkomst.

³⁶ Lees meer hierover in Vergeten Verleden, J. Van Klaveren (2025).

³⁷ Deze geschiedenis staat overigens nog los van de geschiedenis van islam en moslims volgens het begrip van de islam zoals uitgelegd in bijlage 1. Zo noemt de Koran profeten als Jezus en hun volgelingen ook moslims. Vanuit dit begrip van islam valt een deel van de geschiedenis die we vandaag kennen als het Christendom ook onder de islamitische geschiedenis.

³⁸ Van alle godsdiensten identificeren de meeste jongeren zich met islam (15%), meer dan het aantal dat zich identificeert als katholiek of protestant. Schmeets, H., & Houben, M. (2023). Religieuze betrokkenheid in Nederland. In Centraal Bureau Voor De Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2023/religieuze-betrokkenheid-in-nederland?onpage=true>

³⁹ Een zet uit het nest - een bestuurskundig onderzoek naar de impact van het recente integratiebeleid op de ontwikkeling van het Contactorgaan Moslims & Overheid (2012) J.M. Schilder | CMO & Erasmus Universiteit Rotterdam

⁴⁰ Geschiedenissen van de islam in Nederland en Vlaanderen (2024) V. Crienens, M. De Koning, U. Ryad & G. Wiegiers

⁴¹ Ruimte voor de islam? Stedelijk beleid, voorzieningen, organisaties. (2006) M. Berger

⁴² Ruimte voor de islam? Stedelijk beleid, voorzieningen, organisaties. (2006) M. Berger

⁴³ Zie voor andere definities en terminologie rondom islamofobie, moslimhaat, anti-moslimracisme, moslimdiscriminatie bronnen als: Radicalization in Belgium and the Netherlands - Critical Perspective on Violence and Security (2019), N. Fadil, F. Ragazzi, M. De Koning

⁴⁴ Verweij-Jonker Instituut (06-2024) en aanbiedingsbrief BZK (17-06-2024): Evaluatie Wet gedeeltelijk verbod gezichtsbedekkende kleding

⁴⁵ Open Overheid (2024) – evaluatierapport boerkaverbod (PDF) + Zwartboek Boerkaverbod (2020) Abaaziz, I. Meld Islamofobie:

https://www.meldislamofobie.org/app/uploads/2020/09/Zwartboek_boerkaverbod_def_21092020-1.pdf

⁴⁶ NOS/NRC (16-10-2021): Gemeenten lieten moskeeën heimelijk onderzoeken via NTA.

⁴⁷ Tweede Kamer (25-06-2020), POCOB-rapport '(On)zichtbare invloed'.

⁴⁸ Debatten 2021 naar aanleiding van POCOB (Handelingen TK 44, 14-01-2021).

⁴⁹ NOS Nieuwsuur (16-07-2019): Westlandse raad blijft zich verzetten tegen islamitische school.

-
- ⁵⁰ Raad van State (29-01-2020): minister mocht indeplaatsstelling gebruiken m.b.t. islamitische school Westland.
- ⁵¹ Trouw/Volkskrant (2019–2020): verslaggeving over Westland-zaak.
- ⁵² Kamerstuk 35000-VIII-233 (07-11-2019): toelichting indeplaatsstelling door minister Slob.
- ⁵³ Belastingdienst – informatiepagina FSV (2012–2020).
- ⁵⁴ Tweede Kamer – Debat over zwarte lijst FSV (13-09-2022).
- ⁵⁵ PwC-rapporten en Kamerdocumenten over FSV/‘Query’s aan de Poort’ (2022–2023).
- ⁵⁶ DG Belastingdienst (09-10-2023) beantwoording Kamervragen: handleidingen noemden ‘moskee/moskee als periodieke gift’ als risicosignaal.
- ⁵⁷ Rechtbank Den Haag / NOS/NU.nl (23-08-2023) – As-Soennah-zaak: onderzoek Belastingdienst onterecht; discriminatie niet uit te sluiten.
- ⁵⁸ Hof Den Haag (24-07-2024), BK-23/892 – bevestigende overwegingen over risicosignaal ‘moskee als periodieke gift’.
- ⁵⁹ Minister Wiersma drukte plan aanpak weekendscholen door, tegen alle adviezen in | 1 december 2022, NRC A. Kouwenhoven en M. Holdert
- ⁶⁰ <https://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/eu-subsidies/ministerie-informeert-moslims-over-schenden-privacy>
- ⁶¹ <https://www.nd.nl/geloof/geloof/1144871/nederlandse-moslims-onterecht-op-terreurlijsten-ik-geef-mijn-ki>
- ⁶² Aangifte tegen minister Wiersma om ‘discriminerende’ plannen 6
- ⁶³ FRA (EU Agency for Fundamental Rights) – Survey/briefs 2024–2025 over discriminatie tegen moslims in Europa; overzichtsartikelen en nieuws. Zie o.a. UNRIC/FRA-bericht (14-03-2025).
- ⁶⁴ The Guardian – verslag van FRA-onderzoeksresultaten (24-10-2024).
- ⁶⁵ EUnews – samenvatting FRA-cijfers: 39% discriminatie bij zoeken naar werk; 35% op de werkplek; hoger voor vrouwen met religieuze kleding (24-10-2024).
- ⁶⁶ <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Rechtbanken/Rechtbank-Den-Haag/Nieuws/Paginas/Staat-schetste-onjuist-beeld-over-school-Cornelius-Haga-Lyceum-Amsterdam.aspx>
- ⁶⁷ Rijksoverheid – KPMG & I&O Research (19-04-2024), ‘Onderzoek naar ervaren discriminatie van burgers bij de dienstverlening door banken en betaalinstellingen’.
- ⁶⁸ Ministerie van Financiën / Tweede Kamer (29-05-2024), aanbiedingsbrief onderzoek ervaren discriminatie bij banken.
- ⁶⁹ Ipsos I&O (27-05-2024), factsheet/bericht: 6% ervaart discriminatie; +3% twijfel.
- ⁷⁰ Rijksoverheid (01-07-2025) en Tweede Kamer (02-04-2025) – herhaalmeting 2025: ~5% ervaart discriminatie; voortgangsbrieven 2025.
- ⁷¹ DNB (15-12-2022), MOB-bericht over aanpak ongewenste effecten de-risking; DNB vervolgonderzoek (29-09-2025).
- ⁷² NVB (08-03-2024; 27-05-2024), nieuws en reacties: grotere inzet om discriminatie uit te sluiten; reactie op onderzoek MinFin.
- ⁷³ DNB (09-2025), ‘Discriminatie Bewust Tegengaan’ (PDF).